

Drzeworyt z 1493 roku, który przedstawia króla Ferdynanda wskazującego na wyprawę Kolumba. W liście do skarbnika królewskiego Kolumb pisał: *przybyłem na morze Indyjskie i odkryłem tam bardzo liczne i gęsto zaludnione wyspy, które bez czyjejkolwiek protestu objąłem w posiadanie naszego najmiłościvszego króla [...] nie spotkałem w pobliżu wybrzeży żadnych miast ani grodów, oprócz kilku wsi i osad, z których mieszkańcami nie mogłem się rozmówić, ponieważ, gdy tylko nas spostrzegli, rzucali się do ucieczki. Czy scena ukazana na drzeworycie zgodna jest z tą relacją?*

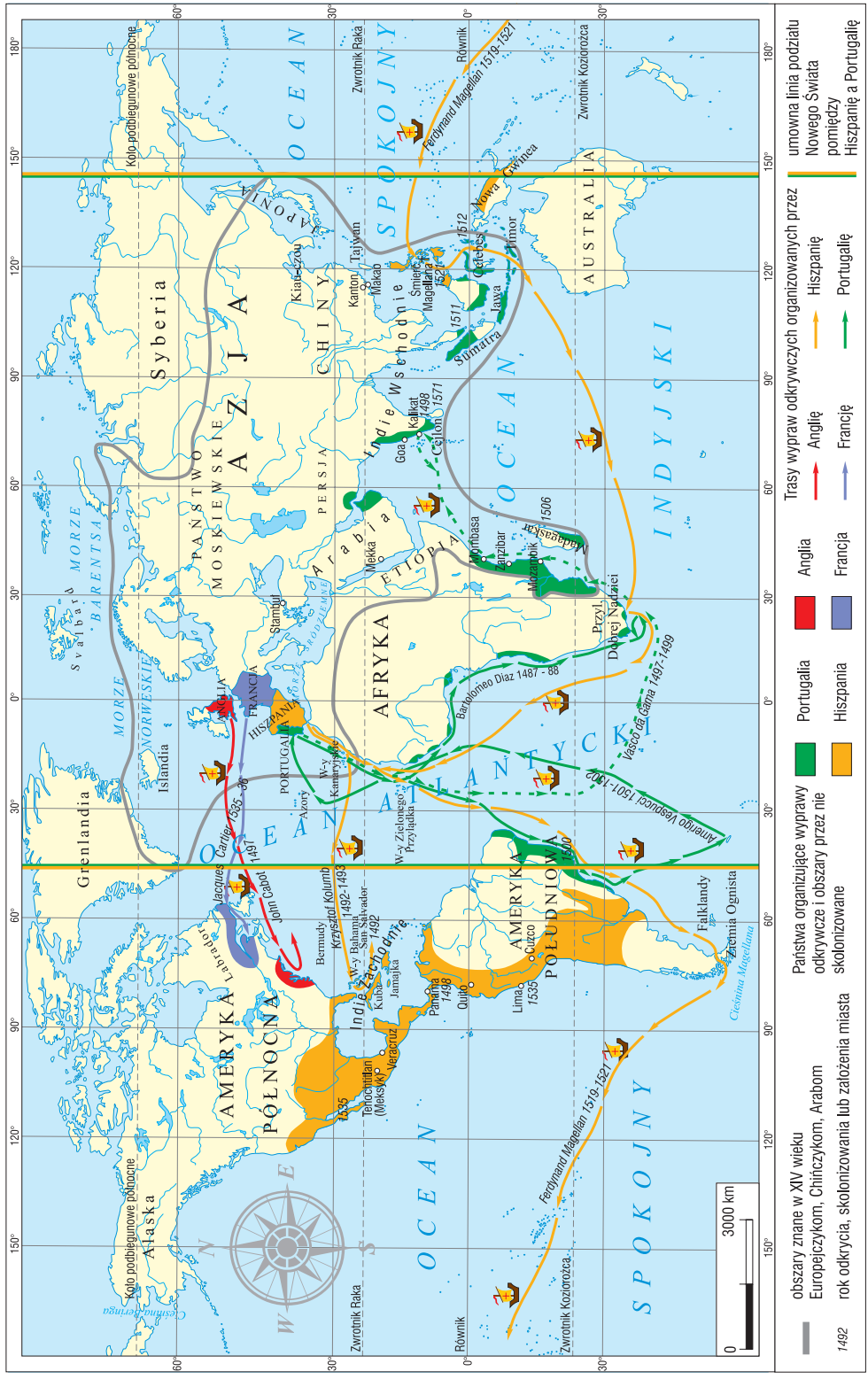
4. Wyprawy do Indii i dookoła świata

Wyprawa Kolumba przyspieszyła przygotowania Portugalii. W 1497 roku Vasco da Gama popłynął śladami Bartolomea Diaza i opłynął Afrykę. Następnie przez Ocean Indyjski dotarł – najkrótszą wtedy drogą morską – do Indii. Jego statki przywoziły oczekiwane towary. Portugalia stała się na długie lata pośrednikiem handlu z Indiami.

Najśłynniejszą wyprawą była podróż dookoła świata, którą zorganizował **Ferdynand Magellan**. Wyruszył w 1519 roku z Hiszpanii, a następnie płynął przez Ocean Atlantycki i dotarł do południowych krańców Ameryki Południowej. Po przepłynięciu się przez cieśninę rozdzielającą stały ląd od Ziemi Ognistej wpłynął na nieznaną ocean. Nadał mu nazwę *Spokojny*. Na Filipinach zginął w walce z miejscowymi plemionami. Większość załogi umarła w wyniku ran i chorób. Ocaleni pod wodzą Juana del Cano przepłynęli się przez Ocean Indyjski, następnie, płynąc wzdłuż zachodnich wybrzeży Afryki, dotarli do Europy. Spośród 265 członków załogi ocalało 18, a z pięciu okrętów wrócił jeden. Podróż, która udowodniła, iż Ziemia jest okrągła, trwała dwa i pół roku.

5. Pierwsze wyprawy angielskie i francuskie

Sukcesy Portugalczyków oraz Hiszpanów zachęciły do organizowania dalekomorskich wypraw również mieszkańców innych państw europejskich. Giovanni Caboto [czyt. dzowani kaboto], włoski żeglarz, pływający pod angielską banderą (stąd jego angielska wersja imienia i nazwiska – John Cabot), otrzymał od króla Henryka VII zadanie odnalezienia drogi do Azji. Wybrał drogę północną i w 1497 roku dopłynął do Nowej Funlandii i Labradoru. W czasie drugiej wyprawy opłynął środkową część wschodniego wybrzeża Ameryki.

Odkrycia geograficzne i podboje kolonialne w XVI wieku. Spróbuj wyjaśnić, jakie przesłanie zawierała nazwa: Przyładek Dobrej Nadziei.

dzień w tygodniu, nie określając, o ile można ją zwiększać. Zależność chłopów od szlachty powiększyło także przejście sądownictwa nad poddanyymi przez szlachtę.

Rozkwit folwarków przyczyniał się do rozwoju innych gałęzi gospodarki – hodowli, górnictwa, hutnictwa oraz produkcji rzemieślniczej. To z kolei wpłynęło na rozwój rynku wewnętrznego i samych miast. Do rozwoju handlu przyczyniło się założenie Poczty Państwowej, która służyła połączeniami z najważniejszymi ośrodkami gospodarczymi w Europie. Wielkie znaczenie w przemyśle polskim miały górnictwo i hutnictwo. Wydobywano miedź, srebro, ołów, a także sól.

2. Rola Gdańska

Przyłączenie Gdańska do Polski, które nastąpiło po wojnie trzynastoletniej, sprzyjało rozwojowi tego miasta. Szlaki wodne umożliwiały szybki transport towarów. Łatwiej i bezpieczniej podróżowało się nimi niż wyboistymi drogami. Rozwijał się handel nie tylko zagraniczny, ale i wewnętrzny. Pod koniec XVI wieku do Europy Zachodniej eksportowano tylko kilka procent krajowej produkcji zbóż. Wzdłuż brzegów rzeki budowano spichrze, gdzie przechowywano zboże do czasu przeładunku na statek. Ważnym szlakiem handlowym był szlak wiślany. Towary przewożono galarami i szkutami.

Statki wiślane na Starej Motławie przed tzw. Wielkim Żurawem w Gdańsku (fragment miedziorytu z 1770 roku). Żuraw ten był największym dźwigiem portowym w ówczesnej Europie. Ilustracja ukazuje stawianie masztu na szkucie – płaskodennym statku, pozbawionym pokładu, mającym wysoko podniesiony dziób. Na szkutę można było załadować tyle zboża, ile dziś do kilku wagonów kolejowych. Na pierwszym planie widoczny jest galar, statek wiosłowy używany do jednorazowego transportu towarów w dół rzeki.

Gdańsk uzyskał od króla Kazimierza Jagiellończyka wyjątkowe przywileje: prawo do swobodnego handlu z całą Polską, prawo pobierania cła portowego, prawo bicia własnej monety i znaczną samodzielność władz miejskich.

Talar gdański z podobizną Zygmunta Augusta i herbem Gdańska z 1567 roku. Rozpoznaj elementy tworzące herb miasta.

Dzięki tym przywilejom mieszczenie gdańscy

zapewnili sobie wyłączne prawo pośredniczenia w handlu zbożem między szlachtą a zagranicznymi odbiorcami. Rada miasta, wybrana spośród patrycjatu, zarządzała potężnym portem i sprawowała sądy. Własne wojsko pomagało utrzymać niezależność miasta, co było później powodem zatargów z monarchami.

Poza zbożem kupcy gdańscy przewozili płótno, mięso solone i wędzone, drewno budulcowe, pnie drzew – przede wszystkim modrzewi i sosen. W Gdańsku towary przywiezione z głębi kraju i spławione Wisłą przeładowywano na większe statki i wysyłano do europejskich portów. Importowano zaś przede wszystkim cukier, korzenie, owoce południowe, żelazo i tekstylia.

3. Miejsce Polski w gospodarce europejskiej

Rozwój gospodarki Polski w XVI wieku związany był między innymi z włączeniem się kraju w europejską wymianę towarową. Do początku wieku XVII eksport polskich towarów rolnych wzrastał. Polska nazywana była **spichlerzem Europy**.

Ustawy sejmowe zmierzały do umocnienia prawnej i gospodarczej pozycji szlachty. Na przełomie XV i XVI wieku uchwalone konstytucje ograniczały samodzielną zdolność gospodarczą miast. Odebrano mieszczanom prawo do posiadania majątków ziemskich. Jednocześnie sejm zatwierdził przepisy zwalniające szlachtę i duchowieństwo z ceł na produkty przywożone na własne potrzeby oraz z eksportowanych produktów z własnej gospodarki. Wszystkie te działania doprowadziły do umocnienia przewagi ekonomicznej szlachty. Rozumowanie szlachty opierało się na przekonaniu, iż Europa Zachodnia będzie zawsze kupować polskie zboże. Spowodowało to zaniedbania w innych dziedzinach. Szlachta z pogardą odnosiła się do zajęć mieszczan, natomiast doceniała tylko wartość pracy na roli.

W zachodniej Europie, gdzie chłopci nie być przywiązani do ziemi, a kupcy mogli inwestować swoje zyski w ziemię i produkcję rzemieślniczą, rozwijały się miasta. Były one ośrodkami produkcji i centrami operacji finansowych.

rosyjski objął Piotr III, sympatyk Prus. Nakazał on wycofanie wojsk rosyjskich z Berlina. Prusy utrzymały zdobyty Śląsk. Wojna siedmioletnia wywarła ogromny wpływ nie tylko na Europę, lecz także na zamorskie posiadłości wielu państw.

Zagarnięcie Śląska przez Fryderyka II oznaczało wzrost zagrożenia dla Polski. Chociaż nie uczestniczyła ona w wojnie siedmioletniej, to jednak wojska rosyjskie i pruskie swobodnie wkraczały na terytorium Rzeczypospolitej. Fryderyk II nawet ograbił mennicę i za pomocą skradzionych matryc fałszował polską monetę. Wydał też zarządzenia najazdów i rabunków przygranicznych terenów, przede wszystkim Wielkopolski, pod pozorem poszukiwań dezertersów i uciekinierów z Prus (w istocie wielu dezertersów z pruskiej armii próbowało szukać azylu w Polsce). Ujawniła się wówczas w całej pełni bezsilność Rzeczypospolitej.

Zapamiętaj

- August II Sas wciągnął Rzeczpospolitą do uczestnictwa w wojnie północnej.
- W pierwszej połowie XVIII wieku Rosja, Austria, Prusy i Szwecja mieszały się w sprawy wewnętrzne Polski.
- W 1701 roku utworzone zostało Królestwo Prus.
- W wyniku wojny północnej Rosja zdobyła dostęp do Bałtyku.
- W wyniku wojen z Austrią Prusy zdobyły Śląsk.

Zadania

1. Przedstaw konsekwencje rządów Augusta II Sasa dla sytuacji międzynarodowej Rzeczypospolitej.
2. Oceń znaczenie wojny północnej dla Rosji, Rzeczypospolitej i Europy.
3. Przygotuj wypowiedź na temat: *W jaki sposób doszło do uzależnienia Rzeczypospolitej od Rosji?*
4. Przeczytaj fragment relacji mistrza ceremonii koronacyjnej w 1701 roku. Następnie wykonaj polecenia.
 - Jak podczas koronacji wyglądał Fryderyk I?
 - Jakie atrybuty władzy królewskiej wymienił autor tej relacji?
 - Przypomnij sobie, jakie wyznanie dominowało w Prusach.
 - Zastanów się, jakie były relacje między władzą świecką i duchowną w państwie pruskim (wykorzystaj też wiedzę pozaźródłową).

W uroczystym pochodzie udał się król do wielkiej sali zamkowej. Miał na sobie szkarłatne szaty z drogocennymi ozdobami przetykanymi brylantami, czerwone pończochy, długi purpurowy płaszcz sobolami obramowany i przymocowany spinką z trzech wielkich diamentów. Usiadłszy na tronie, nałożył sam sobie koronę na głowę i uchwycił prawą ręką berło, a lewą jabłko. Następnie udał się do pokoi królowej, którą sam ukoronował. Następnie para królewska udała się do kościoła.

Cytat za: Salmonowicz S., *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Warszawa 2004.

27. KRYZYS I NADZIEJE W CZASACH SASKICH

Czy pamiętasz:

Jakie dziedzictwo w polityce zagranicznej pozostawił August II Sas?
W jaki sposób wojna północna wpłynęła na stosunki między szlachtą i królem?

1. Przyczyny osłabienia Rzeczypospolitej

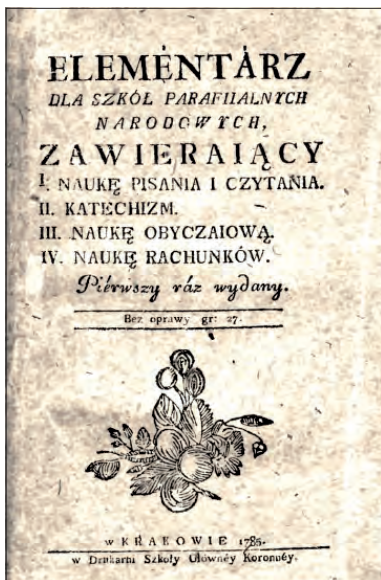
Wojna północna przyniosła Rzeczypospolitej falę zniszczeń nie mniejszych niż ta, która była następstwem potopu. Ogromne straty gospodarcze, sięgające ponad 30% majątku narodowego pogłębił katastrofalny spadek liczby ludności, spowodowany przez szalejące zarazy. Podczas epidemii umierała zarówno ludność miast, jak i wsi. Wyludniła się stolica, która kilkakrotnie przechodziła z rąk do rąk – wojsk szwedzkich, saskich i rosyjskich. Poznań i Kraków spadły do rangi kilkudziesięciu osad, a liczne miasteczka zostały całkowicie zniszczone.

Wyludniona była także wieś, którą grabiły wojska obce i swoje. Rekwizycje, kontrybucje czy zwykłe stacjonowanie wojsk na danym terenie oznaczały popadanie gospodarstw chłopskich w ruinę.

Ubytek ludności wiejskiej w tym okresie, historycy szacują nawet na 50% w stosunku do I połowy XVII stulecia. Ruinę gospodarczą wsi pogłębiały przestarzałe metody gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Niektórzy właściciele ziemscy zaczęli sobie zdawać sprawę z tego, że pańszczyzna wykonywana przez zabiedzonych chłopów jest mało efektywna. Dlatego, aby podnieść kurczące się dochody, zamieniano pańszczyznę na daniny lub czynsz. Oczynszowanie dotyczyło tylko nielicznych majątków magnackich, ponieważ średnia i drobna szlachta popierała nadal stare metody gospodarowania.

Toruński ratusz po bombardowaniu szwedzkim w 1703 roku – rysunek z epoki. Podczas oblężenia Torunia w czasie wojny północnej spłonął m.in. ratusz ze swoim dumnym zwieńczeniem wieży, w którym uległo zniszczeniu całe archiwum miasta.

Komisja Edukacji Narodowej współpracowała z **Towarzystwem do Ksiąg Elementarnych**. Kierował nim ksiądz Grzegorz Piramowicz. Efektem prac Towarzystwa było 27 podręczników, z których szczególne znaczenie miał nowoczesny *Elementarz dla szkół parafialnych* napisany przez księdza Onufrego Kopczyńskiego.

Niestety, znaczna część szlachty nie poparła działań Komisji Edukacji Narodowej, a niektóre sejmiki domagały się wprost jej zniesienia.

Strona tytułowa *Elementarza dla szkół parafialnych narodowych* z 1785 roku, podręcznika przeznaczonego dla szkół utworzonych przez Komisję Edukacji Narodowej. Kształciły się w nich dzieci z wszystkich stanów. Wyjaśnij, jakie znaczenie miało utworzenie sieci szkół elementarnych.

5. Architektura i sztuka polskiego klasycyzmu

Mecenat króla obejmował także artystów sprowadzanych z Włoch. Wśród nich wyróżniał się architekt **Dominik Merlini**. Był on projektantem **Łazienek** – letniego pałacu królewskiego w Warszawie.

Łazienki stanowiły doskonały przykład klasycyzmu w architekturze. Stały się też jednym z wzorów, które były przenoszone do rezydencji magnackich (np. Jabłonowskich w Warszawie, Działyńskich w Poznaniu) oraz do ratuszy (np. w Koninie i Łowiczu).

Akwarela z 1797 roku Zygmunta Vogla przedstawiająca pałac w Łazienkach. Położony jest on na wyspie. Wokół rozpościera się park w stylu angielskim, w którym unikano geometrycznych wzorów i starano się zachować walory krajobrazu naturalnego.

Znaną protektorką sztuki była księżna Izabela Czartoryska. Dzięki jej staraniom na Powązkach, w podwarszawskiej siedzibie Czartoryskich, powstały sentymentalne ogrody z grotami, fontannami i świątyniami. W ogrodach księżna urządziła przyjęcia, wzbogacane o koncerty muzyków ubranych w stroje pastuszków. Miały one stwarzać wrażenie sielanki z ówczesnych obrazów.

Na dworze Stanisława Augusta wspaniale rozkwitło malarstwo. Włoski artysta **Marceli Bacciarelli** [czyt. bacciarelli] malował nie tylko

portrety króla, lecz także sceny przypominające o wielkich wydarzeniach z historii Polski np. *Sobieski pod Wiedniem*.

Inny znany malarz włoski – Bernardo Bellotto, zwany **Canaletto** – był doskonałym pejzażystą, mistrzem perspektywy i światła. W cyklu obrazów przedstawił osiemnastowieczną Warszawę.

Liczne pejzaże oraz sceny rodzajowe i rysunki były dziełem (pochodzącego z Francji) nadwornego malarza Czartoryskich, **Jana Piotra Norblina**. Ukazane przez autora sceny sejmikowe, zaprzysiężenie Konstytucji 3 maja, wydarzenia z powstania kościuszkowskiego są świadectwem życia politycznego epoki.

Element stylizowany na ruiny łuku triumfalnego w ogrodzie sielankowym na Powązkach, założonym przy współpracy Jana Piotra Norblina i Szymona Bogumiła Zuga [czyt. cuga]. Rysunek z 1800 roku.

Kościół ewangelicko-augsburski w Warszawie zbudowany w latach 1777-1778 według projektu Szymona Bogumiła Zuga. Była to najwyższa budowla w Warszawie w XVIII wieku. Miała około 58 metrów wysokości. Określ elementy architektury klasycystycznej w tym obiekcie. Przypomnij, kto był twórcą wyznania ewangelicko-augsburskiego w Europie.

Zapamiętaj

- Powstanie manufaktur było jednym z przejawów ożywienia gospodarczego w drugiej połowie XVIII wieku.
- W czasie panowania Stanisława Augusta zaczął upowszechniać się klasycyzm jako styl w architekturze i malarstwie.
- Komisja Edukacji Narodowej rozpoczęła reformowanie oświaty w Polsce.
- Stanisław August był mecenasem w wielu dziedzinach kultury.